

**Електронна бібліотека
видань історичного факультету
Харківського університету**



Павлова О. Г. Викладання історії мистецтва у Харківському університеті в XIX — на початку XX століть // Вісник Харківського державного університету. – 1998. - № 413: Історія. – Вип. 30. – Харків, 1998. – С. 121 – 126.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський

ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ МИСТЕЦТВА У ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Проблема вивчення історії мистецтва у Харківському університеті охоплює широке коло питань, тісно пов'язаних з розвитком культури на Слобожанщині.

Питання вивчення та викладання історії мистецтва, створення університетського музею, як результат культурної діяльності викладачів та необхідної і обов'язкової бази для вивчення мистецтва, складання і розвиток мистецькознавчого напрямку в науці ще потребують додаткових досліджень.

Деякі аспекти цих питань розглядалися вченими Є. Редним, М. Сумцовим, О. Білецьким, А. Півненко, С. Побожием, Л. Соколюк та ін.

Організація художньо-мистецької освіти в Харківському університеті турбувала багатьох викладачів з моменту заснування цього навчального закладу. Це добре підтверджують документи, що стосуються підготовки статутів університету, пропозицій щодо утворення кафедр, підготовки і затвердження навчальних курсів і програм, культурної діяльності окремих вчених. Уже в першому Статуті університету зазначалося, що одним із відділів університету повинна була стати місцева академія мистецтв [1, с. 8].

В період заснування університету ще не могло йти мови про введення курсів з історії мистецтва через відсутність навчальної бази та спеціалістів. На першому етапі історії існування Харківського університету в навчальні плани вводяться такі предмети, як малювання, графіка, архітектура, в процесі вивчення яких студенти отримували і знання з історії мистецтв. Але ці знання частіше використовувалися в тій мірі, як це було необхідно для опанування практичною стороною цих видів мистецтва.

Для розвитку художніх ремесел в університет із Петербургу були виписані майстри, які повинні були виконувати різні художні роботи по університету і одночасно навчати студентів [2, с. 1]. Саме викладачі так званих «витончених» мистецтв були одними з перших, хто своєю діяльністю створював умови для розвитку мистецтв і художньої освіти у стінах університету.

Цікаво, що на посаду викладачів малювання запрошували живописців і графіків, які пройшли до цього серйозну художню школу.

Перший учитель живопису, Я. М. Матес, був запрошений В. Н. Каразіним. Він чудово володів технікою малюнка і викладав для студентів малюнок і гравірування [3, с. 4]. Одночасно з ним до університету прибув і гравер А. Ф. Шепфлин, який викладав ландшафтний малюнок [4, с. 153].

З 1815 по 1835 роки в університеті працював викладачем малювання і гравірування Ф. П. Реннін, який отримав художню освіту в Петербурзькій Академії мистецтв [3, с. 6]. А з 1844 по 1859 роки цей предмет викладав також вихованець Академії С. П. Чіріков [4, с. 5].

Другу групу спеціалістів, які впливали на художню освіту, склали викладачі архітектури. В процесі вивчення курсів з архітектури студентів знайомили з деякими питаннями історії культури, а отримані художні знання вливали на розвиток художніх інтересів у студентської молоді. І хоча вивисники університету не ставали архітекторами, але, володіючи отриманими знаннями, вони уміло користувалися ними в своїй практичній діяльності. Архітектуру викладали добре підготовлені спеціалісти. Зокрема, це професор архітектури А. А. Тон, викладання якого ні в чому не відрізнялося від методик, яку використовували в Петербурзькій Академії мистецтв [5, с. 5]. У 1852 р. на кафедрі архітектури був призначений Михайло Павлович Львов. Він читав курси з історії архітектури, теорії будівельного мистецтва, вів курс загальної теорії і історії мистецтв [3, с. 27].

Неодноразово під час перегляду навчальних планів ставилися питання про важливість вивчення історії мистецтв більш широкою аудиторією.

У 1834 р. попечитель університету Ю. А. Головкін пропонував відкрити у складі словесного факультету кафедру естетики і історії мистецтв [6, с. 6]. Але ця пропозиція не була затверджена. З пропозицією читати курс історії і теорії мистецтв при історико-філологічному факультеті у 1859 р. виступив професор цього факультету Олександр Петрович Рославський-Петровський.

У 1864 р. за новим Статутом у складі історико-філологічного факультету затверджується кафедра історії і теорії мистецтва. І хоча проблема відкриття кафедри історії і теорії мистецтва з об'єктивних причин вирішувалась протягом багатьох років, деякі викладачі історико-філологічного факультету цікавились питаннями історії мистецтва, готували спеціальні курси, дбали про поповнення і упорядкування музейної колекції.

Кафедра словесності на 1820 р. призначає курс естетики [7, с. 24]. Багато уваги питанням розвитку мистецтва приділяв професор

класичних мов та старожитностей А. Й. Валицький. У 1846 р. він читав і вів практичні заняття в кабінеті красних мистецтв по археології давнього мистецтва [8, с. 10]. Д. І. Каченовський, маючи глибокий особистий інтерес до історії мистецтва, багато уваги приділяв Музею Красних мистецтв, займався дослідженням італійського мистецтва, вивченням та впорядкуванням колекції, багато часу проводив в бесідах із студентами [9, с. XXVII].

Із затвердженням кафедри історії і теорії мистецтв перед історико-філологічним факультетом постала проблема іншого характеру – наявність спеціалістів-мистецтвознавців. Тридцять років не знаходилося кандидата і кафедра залишалась вакантною. Але, незважаючи на це, викладачі інших спеціальностей готували окремі курси з історії мистецтва і читали їх студентам.

Багато уваги вивченню і пропаганді мистецтва приділяв професор Олександр Іванович Кирпичніков. Його спеціальністю була література, але, досліджуючи питання літератури, він вивчав і історію мистецтва [10, с. 3]. У першій половині 80-х років XIX ст. вчений підготував і прочитав декілька курсів з історії мистецтва [11, с. 83].

У 1882-83 академічному році Кирпичніков читав курс лекцій «Література і мистецтво в перші століття християнства» та «Історія італійського мистецтва в епоху Відродження» [3, с. 1]. На наступний 1883-84 навчальний рік Олександр Іванович підготував новий курс «Історія російського мистецтва». На той час проблеми історії вітчизняного мистецтва були малорозроблені. Пам'ятники мистецтва були ще недостатньо вивчені, тому Кирпичніков будує цей курс на основі висвітлення окремих яскравих моментів історії російського і українського мистецтва.

Діяльність О. І. Кирпичнікова вплинула і на розвиток художніх інтересів його учня, одного з кращих представників харківської професури, Миколи Федоровича Сумцова.

Займаючи посаду професора кафедри російської мови і літератури, він цікавився і проблемами розвитку мистецтва та культури. І хоча М. Ф. Сумцову належить не дуже велика кількість праць, присвячених питанням історії мистецтва, проблеми, які він в них підіймав, були дуже важливими, а їх постановка залишається актуальною і сьогодні.

Найзначнішою науковою працею М. Ф. Сумцова з мистецтва стало його фундаментальне дослідження «Леонардо да Вінчі» [12]. Про те, наскільки серйозно Сумцов цікавився творчістю цього славетного представника епохи Відродження, свідчить кількість статей, які вчений написав в процесі підготовки своєї праці.

Проникаючи в коло мистецькознавчих інтересів Сумцова, можна прослідкувати декілька напрямків вивчення ним питань розвитку мистецтва. Це історія мистецтва в епоху Відродження, питання розвитку сучасного вітчизняного мистецтва, розвиток мистецтва на Слобожанщині.

Не останнє значення для вивчення і розновсюдження знань з мистецтва мають його статті, присвячені вченим, котрі приклали чимало зусиль для розвитку мистецтва в університеті. Зокрема, важливі його роботи, що присвячені характеристиці діяльності Є. К. Редіна, Д. І. Каченовського, Є. І. Білецького, його спогади про свого вчителя О. І. Кирничікова.

У 1884 р. для випускників університету вводяться державні екзаменаційні комісії. Згідно з програмою цих екзаменів студентам необхідно було мати знання з історії грецького і давньоримського, християнського мистецтва [3, с. 72].

У зв'язку з цим для підготовки студентів-філологів до державних екзаменів читання лекцій з історії мистецтв було доручено професору давньогрецької літератури О. М. Деревицькому [13, с. 213]. У 1888 р. він читає загальний курс з історії мистецтва. З 1891 року від студентів вимагалось мати більш глибокі знання з історії давньосхідного та античного мистецтва. Професор Деревицький підготував і читав наступні курси: «Теорія мистецтва», «Історія християнського мистецтва», «Історія італійського живопису XV-XVI ст.», «Історія стилів» [13, с. 213-214].

В 1893 р. на кафедру історії і теорії мистецтв Харківського університету призначається мистецтвознавець Єгор Кузьмич Редін. З цього часу ми можемо говорити про розвиток мистецькознавчої школи в університеті. Із студентських років Редін глибоко вивчав християнський фресковий і мозаїчний живопис. Першу його наукову працю було присвячено дослідженню художніх пам'яток Києво-Софійського собору [14]. Його особливо цікавило зародження і розвиток давньохристиянського мистецтва. Найбільше в цьому напрямку він працював над дослідженням візантійської епохи [15, с. 168]. Вчений на основі особистих досліджень численних пам'яток давньохристиянського та вітчизняного мистецтва показав, який вплив воно мало на розвиток мистецтва багатьох країн. Результатом цих досліджень була праця «Мозаїки Равеннських церков» [16].

Редін своєю діяльністю здобув славу досвідченого візантізнавця і прекрасного знавця історії мистецтв. Він займався вивченням давньоруської мініатюри, помітний внесок зробив у справу вивчення і збереження місцевих старожитностей та творів мистецтва.

Курси, які вів Є. К. Редін з історії мистецтва, охоплювали різноманітні питання. Глибокі за змістом лекції з історії мистецтва можна умовно розділити на дві групи. Першу складали курси лекцій з історії мистецтва давнього Сходу: мистецтво Єгипту, Асирії, Фінікії, Іудеї, Персії, а також Греції і Риму. Друга стосувалась історії християнського мистецтва і в свою чергу поділялась на два періоди: давньохристиянський і візантійський [18, с. 2]. «Історія візантійського мистецтва» був одним із найулюбленіших курсів з тих, що він читав перед студентами. З особливим захопленням в процесі читання цього курсу Редін зупинявся на історії візантійської мозаїки та мініатюри [19, с. 31].

Спадкоємцем Є. К. Редіна на кафедрі історії і теорії мистецтва став Федір Іванович Шміт. За своїм фаховим спрямуванням він був візантієзнавцем. Ці наукові інтереси Шміта давали змогу продовжувати і розвивати в стінах Харківського університету візантиністику.

В 90-х рр. XIX ст. вчений займався вивченням середньовічного болгарського мистецтва. Але головний його науковий інтерес зосередився навколо питань середньовічного візантійського мистецтва. Досліджуючи і оцінюючи конкретні пам'ятники, він розглядав їх у контексті розвитку візантійського мистецтва і його впливу на культуру інших країн. Ф. І. Шміт мав винятковий талант лектора. Його лекції з історії мистецтва користувалися великою популярністю. Вони були присвячені найрізноманітнішим темам історії мистецтва: давнього Близького Сходу, Балканських країн, Візантії, Росії, України [20, с. 259].

Цікаво, що харківська аудиторія вимагала не стільки історії, скільки теорії мистецтва. Тому вчений багато працює над теоретичними проблемами і присвячує їм цілий ряд наукових праць [21].

Таким чином, якщо прослідкувати всю історію вирішення питання викладання історії та теорії мистецтва в Харківському університеті в XIX – на початку XX ст., усвідомлено, наскільки складно воно вирішувалось на протязі майже всього періоду. Це в першу чергу було викликано відсутністю довгий час спеціалістів.

Питання вивчення історії мистецтва охоплює набагато більше коло питань, а не лише проблему організації викладання цього предмету. Для повноцінного читання курсу з історії мистецтва та проведення практичних занять необхідна була навчальна база. Її роль у XIX ст. спочатку виконував мюль-кабінет, а потім утворений на основі цієї колекції Музей красних мистецтв. Повноцінне використання колекції університетського музею в навчальному процесі та просвітницькій діяльності університету поставило проблему наукового дослідження

експонатів музею. Цими дослідженнями займалися викладачі університету, які мали глибокий інтерес до історії мистецтва. Очолювали цю роботу представники історико-філологічного факультету.

Значну роль в розвитку та вивченні мистецтв зіграла і наукова та практична діяльність науково-культурної організації університету — історико-філологічного товариства [22, с. 2]. Отже, питання викладання історії мистецтва в Харківському університеті потребує багатостороннього вивчення і висвітлення.

Література

1. Багалеї Д. И. Харьковские университетские торжества за первые годы существования университета. — Харьков, 1894.
2. Редін Е. К. Музей изящных искусств и древностей. — Харьков, 1904.
3. Редін Е. К. Преподавание искусств в Императорском Харьковском университете. — Харьков, 1905.
4. Багалеї Д. И. Опыт истории Харьковского университета. — Харьков, 1894. — Т. 1.
5. **Обозрение преподаваемых наук в Императорском Харьковском университете на 1838/39 учебный год.** — Харьков, 1838.
6. **Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905).** — Харьков, 1908.
7. Редін Е. К. Харьков как центр художественного образования юга России. — Харьков, 1894.
8. **Обозрение преподаваемых предметов в Императорском Харьковском университете на 1845/46 учебный год.** — Харьков, 1845.
9. Сумцов Н. Ф. Художественные интересы Д. И. Каченовского // Сб. ХИФО. — Харьков, 1905. — Т. 16.
10. Сумцов Н. Ф. Памяти профессора Александра Ивановича Кирпичникова. — Харьков, 1903.
11. Щеделевич Л. Александр Иванович Кирпичников // ЖМНП. — 1903.
12. Сумцов Н. Ф. Леонардо да Винчи. — Харьков, 1905.
13. Редін Е. К. **Биографические заметки в юбилейном издании университета «Биографический словарь профессоров и преподавателей Харьковского университета».** — Харьков, 1903. — Т. 1.
14. Редін Е. К. Древние памятники искусства Киева. — Харьков, 1899.
15. Белецкий А. Егор Кузьмич Редін как историк византийского искусства // Сб. ХИФО, 1913. — Т. 19.
16. Редін Е. К. Мозаики Равеннских церквей. — Харьков, 1909.
17. Сумцов Н. Ф. Памяти профессора Харьковского университета Егора Кузьмича Редина // Сб. ХИФО. Харьков, 1913. — Т. 19.
18. Сумцов Н. Ф. Человек золотого сердца. — Харьков, 1909.
19. **Побожий С. І. Егор Кузьмич Редін // Образотворче мистецтво.** — 1988. — № 2.

20. Прокофьев В. Н. Федор Иванович Шмит (1877-1941) и его теория прогрессивного циклического развития искусства // Советское искусствознание. - М., 1981.
21. Шмит Ф. И. Искусство: Основные проблемы теории и истории. - Л., 1925.
Шмит Ф. И. Предмет и границы социологического искусства. - Л., 1928.
22. Редин Е. К. Историко-филологическое общество за 25 лет существования. - Харьков, 1902.